

Waldemar Dymarczyk

Uniwersytet Łódzki, Instytut Socjologii, Łódź

Łukasz Pyfel

Uniwersytet Łódzki, Instytut Socjologii, Łódź

WSTĘP. NAUKI SPOŁECZNE WOBEC ZACHOWAŃ EKONOMICZNYCH

<http://dx.doi.org/10.18778/8088-832-6.01>

Nauki społeczne, takie jak socjologia czy antropologia, od wielu lat śmiało wkraczają na pola badań tradycyjnie przynależne do ekonomii, często wykorzystując przy tym metody jakościowe¹. Przy pomocy takich technik, jak obserwacja, wywiad, etnografia, różne formy dyskusji grupowych czy krytyczna analiza źródeł wtórnych badacze społeczni starają się lepiej zrozumieć działania przedsiębiorców, gospodarstw domowych, firm i rynków. Czynią to z różnych perspektyw teoretycznych, na przykład badając zakorzenienie działań ekonomicznych w relacjach czy kontekście społecznym (Granovetter 1985; Zukin, DiMaggio 1990), zwracając się ku materialności rynku (Pinch, Swedberg 2008; MacKenzie 2009), analizując wpływ ekonomii na gospodarkę i życie społeczne (Callon 1998; MacKenzie 2006; MacKenzie, Muniesa, Siu 2007) czy też traktując relacje ekonomiczne jako relacje społeczne (Zelizer 2011; 2012). W przeciwieństwie jednak do ekonomii brak tym podejściom jednego teoretycznego

¹ Do tej pory większą siłę miały raczej oddziaływania w drugą stronę, czyli wykorzystanie metod i teorii ekonomicznych do wyjaśniania zjawisk innych niż gospodarcze. W takiej sytuacji można mówić o imperializmie ekonomicznym (zob. Murak 2014).

rdzenia, a ich autorzy dążą raczej do wyjaśnienia kompleksowości gospodarki, a nie do stworzenia prostych modeli (Hirsch, Micheals, Friedman 1990; Zelizer 2007; Aspers, Dodd, Anderberg 2015)². Tym, co łączy te różne podejścia, przynajmniej z dziedziny nowej socjologii ekonomicznej, są założenia dotyczące zakorzeniania zachowań ekonomicznych w strukturze społecznej i gospodarki w społeczeństwie (Aspers, Dodd, Anderberg 2015). Z drugiej strony, w świecie ekonomistów i praktyków rynku pojawiają się głosy za włączeniem metod jakościowych do instrumentarium ekonomii, co miałoby pozwolić lepiej zrozumieć, przez tę tradycyjnie zmatematyzowaną naukę, naturę uwarunkowań, decyzji i zachowań podmiotów szeroko rozumianego rynku wymian o podłożu ekonomicznym. Chyba najbardziej znanym przykładem takiego podejścia w ekonomii jest *Identity Economics* (Akerlof, Kranton 2010), w której autorzy poświęcają oddzielny rozdział obronie etnografii jako metody naukowej. Drugi, znany szerszej publiczności tekst to *Freakonomics* (Levitt, Dubner 2011), której autorzy, posądżani niekiedy o ekonomiczny imperializm, w jednym z rozdziałów prezentują etnografię jako w pełni naukową i skuteczną metodę badawczą. Czytelników zainteresowanych zastosowaniem metod jakościowych w obszarze ekonomii odsyłamy dodatkowo do artykułu Marthy A. Starr (2014), będącego przeglądem badań i studiów realizowanych w ciągu ostatnich dwóch dekad.

W maju 2016 roku w Ustce odbyła się V edycja Transdyscyplinarnego Sympozjum Badań Jakościowych, będącego corocznym spotkaniem przedstawicieli różnych dyscyplin i dziedzin nauki stosujących w swojej praktyce badawczej metody jakościowe. Inspiracją dla jednej z grup tematycznych w ramach tej konferencji były właśnie opisane wyżej trendy wykorzystania metod i technik jakościowych w badaniu zjawisk ekonomicznych. Głównym celem spotkania było umożliwienie wymiany myśli i doświadczeń osobom reprezentującym bardzo różne i często odległe od siebie podejścia. Głos zabrali przedstawiciele takich dyscyplin, jak socjologia, psychologia, ekonomia czy nawet pedagogika, wśród nich praktycy zawodowo związani z prowadzeniem badań marketingowych. Podczas obrad grupy można było zatem usłyszeć zarówno o badaniach wywodzących się *stricte* z jakościowego nurtu nauk społecznych, jak i o wy-

2 W tym kontekście ciekawe wydaje się porównanie ekonomii i socjologii w artykule *Clean Models vs. Dirty Hands: Why Economics Is Different from Sociology* (Hirsch, Micheals, Friedman 1990). We wstępie autorzy cytują byłego szefa American Economic Association, według którego każdy ekonomista boi się bycia określonym mianem socjologa. Ekonomiści starają modelować matematycznie działania racjonalnych jednostek i tworzyć uniwersalne prawa, od których odchylenia uznają za szum, z kolei socjologowie zajmują się właśnie tym szumem. Prowadzi to do sytuacji, w której ekonomiści tworzą nieraz oderwane od rzeczywistości modele, ale z drugiej strony socjologowie są tak związani z danymi empirycznymi, że często trudno im się wznieść ponad nie. W zaistniałej sytuacji to właśnie ekonomiści są dla decydentów ważniejsi od socjologów, może przez to, że – jak oceniają autorzy – ważniejsze od tego, żeby mieć rację, jest to, by mieć jasny argument.

korzystaniu metod jakościowych w badaniach związanych w większym stopniu z paradygmatem pozytywistycznym i będących jedynie częścią większych projektów badawczych o charakterze ilościowym. Owocem prac tej grupy jest niniejsza książka, obejmująca wybrane referaty z obrad wzbogacone o opracowania innych autorów.

Autorki pierwszych dwu artykułów skupiają się na metodologicznych problemach związanych z wykorzystaniem badań jakościowych.

Otwierający niniejszy tom tekst ekonomistki Katarzyny Czernek wprowadza w problematykę wykorzystania metod jakościowych przy zastosowaniu koncepcji zakorzeniania (*embeddedness*) działań ekonomicznych na przykładzie własnych badań dotyczących sektora turystycznego. Artykuł ten jest interesujący z dwóch powodów. Po pierwsze, koncepcja zakorzenienia jest jedną z najważniejszych koncepcji w socjologii ekonomicznej, a po drugie, problematyka wykorzystania metod jakościowych została w artykule przedstawiona z perspektywy ekonomistki, opisującej przy tym problem legitymizacji metod jakościowych w ekonomii. Niektóre sformułowane w tekście postulaty metodologiczne zostały już wcześniej przepracowane i przedyskutowane w socjologii, ale ich przedstawienie z perspektywy ekonomii nadaje im dodatkową wartość przez nałożenie nowego kontekstu. Drugi artykuł, autorstwa Marty Olcoń-Kubickiej, dotyczy zastosowania metod jakościowych w celu adekwatnego opisu i zrozumienia zachowań osób zamieszkujących wspólnie gospodarstwa domowe. Autorka przedstawia w nim swoje doświadczenia zebrane podczas badań nad budżetowaniem prowadzonych wśród młodych par tworzących społeczno-ekonomiczne związki. W omawianym projekcie dzięki zastosowaniu triangulacji i różnych metod jakościowych udało się zrozumieć praktykę budżetowania nie jako proste działanie ekonomiczne, ale jako działanie kulturowe i społeczne, a wnioski metodologiczne płynące z tego badania będą z pewnością przydatne dla osób zajmujących się zjawiskami ekonomicznymi w skali mikro, na przykład procesem tworzenia się gospodarstw domowych.

Kolejne trzy artykuły stanowią opisy rezultatów badań jakościowych związanych z poszczególnymi aspektami zjawisk ekonomicznych. Tekst autorstwa psycholożek, Dominiki Maison i Aleksandry Furman, przedstawia pogłębione rozumienie stylów wydawania pieniędzy, oparte na szerszych badaniach zrealizowanych w ramach projektu dla Narodowego Banku Polskiego. Wykorzystanie wywiadów indywidualnych pozwoliło lepiej zrozumieć motywy i uwarunkowania decyzji związanych z zarządzaniem budżetami domowymi, co było dotąd zwykle zarezerwowane dla badań wykorzystujących metody ilościowe. Z kolei artykuł Łukasza Pyfla kieruje uwagę czytelnika ku najbardziej abstrakcyjnemu rodzajowi rynku, czyli rynkowi finansowemu, opisując jego szczególnych aktorów – inwestorów indywidualnych. Z perspektywy socjologii jakościowej pokazuje, w jaki sposób ich tożsamości osobiste i społeczne wpływają na proces inwestowania. W swoim wywodzie autor ukazuje, w jaki sposób wykorzystanie

triangulacji i różnorodnych metod jakościowych, wsparte przez klasyczne koncepcje socjologiczne, może wzbogacać rozumienie zjawisk ekonomicznych. Artykuł autorstwa Magdaleny Wojciechowskiej opisuje specyficzną, często spychaną poza nawias życia społecznego i stygmatyzowaną relację pomiędzy klientami agencji towarzyskich a prostytutkami. Novum we wspomnianym opisie jest podkreślenie ekonomicznego wymiaru owej relacji. Chociaż prostytutka nie jest standardowym przedmiotem badań ekonomicznych, to stanowi ciekawy przypadek dla badaczy społecznych, ponieważ przedmiotem handlu jest tu coś, co w wielu kulturach i kontekstach uznawane jest za „nieodpowiednie” dla sfery ekonomicznej. Autorka pokazała, że wykorzystanie metod jakościowych, szczególnie takich jak bardzo pogłębione wywiady i obserwacja, prowadzi do pełniejszego zrozumienia przebiegu i znaczenia interakcji pomiędzy prostytutkami i klientami.

Ostatni artykuł osadza zachowania i działania ekonomiczne w szerszym kontekście. Tekst Waldemara Dymarczyka to wykonana w dwóch momentach czasowych analiza przedstawień kluczowych aktorów biznesu (menedżerów i przedsiębiorców) zamieszczanych w komercyjnych serwisach fotograficznych. Autor badania, posiłkując się procedurami metodologii teorii ugruntowanej, rekonstruuje formy i sposoby prezentowania liderów organizacyjnych, ich aktywności oraz scenerii, w których występy aktorów mają miejsce. Z uwagi na komercyjny charakter zdjęć oferowanych przez serwisy fotograficzne można przypuszczać, że sposoby ukazywania postaci i aranżacji ich występów są skonwencjonalizowanymi egzemplifikacjami pożądanых postaw i zachowań w świecie organizacji.

Nadrzędnym celem, jaki staraliśmy się osiągnąć, wydając tę książkę, jest zaprezentowanie czytelnikowi możliwości (ale i ograniczeń) wykorzystania metod jakościowych w badaniach zjawisk ekonomicznych. Z drugiej strony, poszczególne rozdziały stanowią interesujące w naszym mniemaniu opisy rzeczy ważnych dla teorii ekonomicznych (gospodarstwa domowe, koncepcja zakorzenienia) czy zjawisk istotnych dla życia gospodarczego (style wydawania pieniędzy, inwestowanie, prostytutka, wizerunek liderów biznesu).

Bibliografia

- Aspers P., Dodd N., Anderberg E. (2015), *Introduction*, [w:] P. Aspers, N. Dodd, eds., *Re-imagining Economic Sociology*, Oxford: Oxford University Press, s. 1–33.
- Akerlof G. A., Kranton R. E. (2010), *Identity Economics. How Our Identities Shape Our Work, Wages, and Well-Being*, Princeton: Princeton University Press.
- Callon M. (1998), *Introduction: The Embeddedness of Economic Markets in Economics*, [w:] M. Callon, ed., *The Laws of the Markets*, Oxford: Blackwell, s. 1–57.
- Granovetter M. (1985), *Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness*, „The American Journal of Sociology”, vol. 91, no. 3, s. 481–510.
- Hirsch P., Micheals S., Friedman R. (1990), *Clean Models vs. Dirty Hands: Why Economics Is Different from Sociology*, [w:] S. Zukin, P. DiMaggio, eds., *Structures of Capital. The Social Organization of the Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 39–56.
- Levitt S., Dubner S. (2011), *Freakonomia. Świat od podszewki*, Kraków: Wydawnictwo Znak Literanova.
- MacKenzie D. A. (2006), *An Engine, Not a Camera: How Financial Models Shape Markets*, Cambridge, MA: MIT Press.
- MacKenzie D. A. (2009), *Material Markets: How Economic Agents Are Constructed*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- MacKenzie D. A., Muniesa F., Siu L. (2007), *Do Economists Make Markets? On the Performativity of Economics*, Princeton: Princeton University Press.
- Murak J. (2014) *Imperializm ekonomii*, „Ekonomia XXI Wieku”, nr 3(3), s. 113–126.
- Pinch T. J., Swedberg R. (2008), *Living in a Material World: Economic Sociology Meets Science and Technology Studies*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Starr M. A. (2014), *Qualitative and Mixed-Methods Research in Economics: Surprising Growth, Promising Future*, „Journal of Economic Surveys”, vol. 28, no. 2, s. 238–264.
- Zelizer V. (2007), *Pasts and Futures of Economic Sociology*, „American Behavioral Scientist”, vol. 50, no. 8, s. 1056–1069.
- Zelizer V. (2011), *Economic Lives. How Culture Shapes the Economy*, Princeton: Princeton University Press.
- Zelizer V. (2012), *How I Became a Relational Economic Sociologist and What Does That Mean?*, „Politics & Society”, vol. 40, no. 2, s. 145–174.
- Zukin S., DiMaggio P. (1990), *Structures of Capital. The Social Organization of Economy*, New York: Cambridge University Press.